

УДК 342.724(477)

І.В. КРІЦАК, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ.

ІДЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Ключові слова: релігія, церква, держава, ідеологія, державно-церковні відносини, релігійна політика держави

В умовах сьогодення демократизація суспільного життя зумовлює появу нового типу держави, що має сервісне спрямування. Однією з найважливіших передумов існування сервісної держави є широке залучення громадськості до вирішення суспільних проблем. Цим процесам сприяє також і зміна «державоцентричної» ідеології на «людиноцентричну», згідно з якою держава повинна «служити» інтересам громадян (тобто діяти на «благо людини»). Зараз не надто часто згадується, що в основі людиноцентричного підходу засадничо лежить християнський гуманізм, який кожну людину потенційно виводить за межі індивідуального буття на рівень можливого обоження, закликаючи наслідувати Сина Божого на землі.

Наша секулярна доба намагається вихолостити це засадниче релігійно-гуманістичне підґрунтя, пропонуючи будувати гуманістично спрямоване суспільство на піску суто мирських і плотських інтересів, що призвело людську цивілізацію на межу світового колапсу. Історично ж церковна ідеологія відіграла значно помітнішу роль у суспільному і державному житті, задаючи і особистий етичний, і суспільно центрований ідеали поведінки людей. До початку секулярної доби Церква була чи не єдиною інституцією, яка займалася об'єднанням людей у спільноти, що власне і формувало європейські нації до вкола певних духовних, а не тільки матері-

льних цінностей. Саме тому досить важливо детальніше зупинитися на розгляді окремих аспектів державно-церковних відносин, які завжди відігравали важливу роль для України, яка є багатонаціональною і поліконфесійною державою, релігійна політика якої є результатом консолідації державних і церковних інтересів. Так, упродовж останніх років для відновлення церковного життя в нашій державі зроблено досить багато, однак в умовах світових глобалізаційних процесів цього далеко не достатньо для вирішення означеної проблеми та налагодження ефективної взаємодії між державою і церквою.

Дослідження цього питання становить значний теоретичний інтерес і практичну цінність з огляду на те, що в умовах розбудови української державності важливу роль для підвищення ефективності функціонування держави відіграють державно-церковні відносини, які постійно зазнають глибоких змін. Слід зазначити, що до кола наукових інтересів дослідників держави і права ідеологічна спрямованість державно-церковних відносин майже не потрапляла. Проте, слід відзначити, що все ж таки були окремі спроби пролити світло на роль ідеології у державно-церковних відносинах. Серед таких дослідників можна назвати: В.П. Сергєєва, А.В. Луначарського, А.М. Марченка, І.О. Ільїна, Е.А. Лагуду, М.М. Фоміну, А. Ніколіна, В. Якуніна та ін.

Метою статті є обґрунтування необхідності визнання ідеологічної діяльності держави у сфері державно-церковних відносин з метою розроблення цілісної концепції державно-церковних відносин, яка могла б виступати окремою складовою частиною державної ідеології, а також розробка рекомендацій щодо формування та функціонування ефективного механізму ідеологічного впливу церкви на діяльність держави.

Безперечним є той факт, що соціально-політичний та економічний розвиток будь-якої держави значною мірою залежить від того, наскільки суспільство об'єднане певною ідеологією. Українська держава, яка стала на

шлях самостійності, потребує встановлення світоглядно-ідеологічних орієнтирів, які б об'єднували громадян, відображали інтереси національної спільноти та визначали перспективні напрямки соціальної діяльності, без яких неможливий рух уперед. Однак, в Основному Законі нашої держави досі не розкрито надзвичайно важливу за сучасних умов роль ідеології як сили, що здатна об'єднати та консолідувати суспільство.

Як уже зазначалося, головним обов'язком державних інститутів є служіння суспільству, а це означає, що вони повинні дослухатися до суспільних настроїв та вчасно помічати зміни, які відбуваються, перш за все, на рівні духовного розвитку населення, з метою урахування їх у правотворчій та правозастосовній діяльності.

Світова практика свідчить, що за нинішніх умов стрімко скорочуються можливості для подальшого духовного розвитку людини. Цьому сприяє нехтування морально-етичними нормами, пропагування культури жорстокості, насильства і розбещеності у засобах масової інформації та електронних мережах, нестача і недоступність культурних і спортивних закладів для значної частини молодих громадян тощо. Ці та інші негативні явища, які мають місце у нашій державі, створюють передумови для відмежування населення від загальносоціальних цінностей і суспільних інтересів. Так, М.Н. Хисамутдинов слушно підмічає той факт, що важливу роль у боротьбі з різного роду небезпеками і хворобами ХХІ ст. відіграють загальнолюдські духовні цінності взагалі і сім'я зокрема. Однак насадження засобами масової інформації у свідомості людей розбещеності та вседозволеності як норм життя під девізом демократії і свободи руйнує в першу чергу сім'ю як основу суспільства [1, с.35].

За таких умов важливим виміром духовності Українського народу повинна виступати християнська релігія як основа вітчизняної культури, адже досить часто релігія є «гарантом» незмінності цінностей. У даному контексті цікавою є позиція Д. Белла, який зазна-

чає, що ідеологія досить часто уподібнюється світовій релігії, однак релігія є більш корисною для людини, оскільки утверджує безсмертя буття [2].

Подібною є логіка міркувань професора С. Дулумана, який справедливо зазначає, що релігія є основою світогляду для значної частини населення, тобто вона безпосередньо впливає на світогляд віруючих (і навіть іно- та невіруючих). Окремі вчені підкреслюють вплив релігії на формування суспільної свідомості. Так, наприклад, відомий дослідник Е. Сміт наголошував, що об'єднати все населення може релігія, оскільки зазвичай її ідеї виходять за межі класових та етнічних потреб [3, с.17]. Тож не дарма ідеологія тоталітарної (поліцейської) держави у радянський період, яка є повним антиподом сервісної держави, проголошувала несумісність будівництва соціалізму з релігійним світоглядом і фактично була спрямована на ліквідацію релігії та церкви, витіснення релігії з життя населення України.

На наш погляд, однією з головних причин подібного становища є те, що в нашій державі, яка порівняно досить давно будує відносини з церквою, досі не розроблена цілісна концепція державно-церковних відносин, котра могла б виступати окремою складовою державної ідеології, без якої неможлива побудова ніяких суспільно значущих ідей, теорій, концепцій чи системних цінностей, здатних спрямувати подальший розвиток демократичної, соціальної та правової держави в Україні.

Поряд із тим, як держава в цілому, так і представники найрізноманітніших конфесій мають єдину об'єднувальну мету, яка зумовлена об'єктивною потребою у соціальному вихованні нової національно свідомої генерації підрастаючого покоління в дусі поваги до права й законності, передусім шляхом формування у молодого покоління духовних цінностей та ідеалів, що забезпечують ідеологічний фундамент функціонування держави й сприяють виробленню стратегічних орієнтирів суспільного розвитку. Тому досить важ-

ливим завданням для кожної людини є знаходження такої точки взаємодії між державою та релігійними конфесіями, яка б максимально сприяла формуванню морально-духовних цінностей суспільного життя, та котрі, власне, є основою подальшого розвитку нашої країни.

Яскравим прикладом може стати частина історії Уфимської єпархії, де традиції почитання чудотворних ікон стали об'єднувальним чинником для всіх церковних течій. У результаті об'єднана релігійна громадськість була істотним учасником у коригуванні антирелігійної та антицерковної політики держави, що справило помітний вплив на формування державно-церковних відносин [4, с.129].

Певним підтвердженням сказаному може бути також антирелігійна політика більшовицької радянської влади, яка найвідвертіше представлена у статті А.В. Луначарського «Про антирелігійну пропаганду», де корінь релігійності вбачався в тому, що маси глибоко і зворушливо почитають святині, а насмішки тільки глибше зміцнюють віру. Тому він пропонував як основний напрямок атеїстичної пропаганди боротьбу «з увяленнями про можливість чудес» [5, с.14–15].

Ініціатором гонінь на релігію був також глава СРСР з 1953 до 1964 року М.С. Хрущов, який обіцяв показати радянському народу останнього священника ще в 1980 р. Щоб дотриматися свого слова, він робив усе можливе для того, щоб починаючи з 1959 р. відбулося масове закриття церковних парафій і монастирів. Так, після того як повернувся з орбіти Ю. Гагарін, М.С. Хрущов урочисто заявив: «Гагарін у космос літав, однак Бога не бачив!» Але доречно зауважити, що сам Ю.О. Гагарін такого зовсім не говорив! Йому належить зовсім інша фраза: «Якщо Бога не зустрів на Землі, то Його не побачиш і в космосі» [6]. Більше того, ще у 1920–1940-і рр., опинившись у вигнанні, російські релігійні філософи прагнули осмислити і розкрити духовну суть взаємодіючих суб'єктів – Церкви та держави – і намагалися з філософських позицій пояснити безглуздя спроб знищення це-

рковних інституцій і Церкви як такої шляхом фізичної політичної боротьби [7, с.166]. Так, на думку М.О. Бердяєва, «Церква існує для всіх як зовнішня емпірична реальність. Однак справжня природа Церкви – духовна, але це не означає, що вона не робиться видимою у світі природно-історичному» [8, с.208.].

Питання державно-церковних відносин є одним з найбільш актуальних у сучасному державотворенні України. Аналіз історичного розвитку державно-церковних відносин свідчить, що вони є характерною і складовою частиною системи суспільних відносин будь-якої держави впродовж багатьох століть. Як відзначає О.П. Федірко, у Російській імперії Російська православна церква виступала ідеологічним базисом держави, з приходом до влади більшовиків держава стає світською і боротьба з релігією стає одним з методів затвердження нового ладу. У пострадянський період, у процесі пошуку нової національної ідеї релігія почала розглядатися як один з інструментів, здатних згуртувати багатонаціональне і поліконфесійне суспільство [9, с.119]. Являючись відносно самостійними, поряд з тим державно-церковні відносини перебувають у тісному взаємозв'язку із соціальними, економічними, політичними, правовими, етичними відносинами в суспільстві.

Історично склалося так, що на теренах сучасної України система відносин між державою та релігійними організаціями (конфесіями) характеризувалася правовою нерівністю конфесій. Наприклад, досить тривалий час Православна церква була частиною державного апарату і фактично виступала основним провідником офіційної державної ідеології. Вона виконувала не тільки соціальну, але й державну функцію, виражаючи державну релігію. Сьогодні ж, згідно з Конституцією України, діяльність держави спрямована не тільки на нові пріоритетні напрями її розвитку, але й на нову модель взаємовідносин із церквою як інститутом громадянського суспільства.

Розвиток подій протягом останніх років свідчить про те, що суспільство, в якому ми

живемо, прагне до змін. В цьому плані церква намагається вибудувати стратегічну лінію взаємовідносин з державою, від якої вона здавалось би відокремлена законодавчо, однак не духовно, оскільки ніхто не позбавив її можливості здійснювати свою соціальну місію і брати участь у виконанні деяких завдань і функцій держави. Як слушно зауважує В.А. Бачинін, Церква відокремлена від держави, однак вона не відокремлена від суспільства, народу та культури [10, с.15]. Блискуче з цього приводу висловився знаменитий російський мислитель І.О. Ільїн, який писав, що суть держави зовсім не визначають зовнішні прояви політичного життя у вигляді застосування заходів примусу, придушення і розправи, до яких державна влада інколи змушена вдаватися. Таке розуміння сутності держави притаманне людям з недалекогоглядним і поверхневим рівнем мислення. Насправді держава будується внутрішньо, душевно, духовно, а державне життя тільки відбивається у вчинках людей, здійснюється і протікає в їхній душі» [11, с.293]. З огляду на зазначене досить цікавим є крилатий вислів І.О. Ільїна: «Народ творить. Держава править. Церква учить. Держава є обороною і опорою незалежної Церкви, а Церква є духівником і янголом-охоронцем християнської держави» [12; 13, с.22].

Суттєві зрушення в економіці, освіті, культурі, а також у державно-церковних відносинах, що відбулися протягом останніх двох десятиліть, які минули після проголошення незалежності України, переконливо свідчать про те, що не можна будувати модель розвитку української державності, сліпо копіюючи досвід іноземних держав. Поряд із тим, абсолютна відсутність чіткої моделі нових державно-церковних відносин виступає чинником, який дестабілізує соціально-політичну і духовну обстановку в Україні.

У контексті цього дослідження важливим є розгляд окремих видів моделей державно-церковних відносин. Однак, перш ніж перейти до їхньої класифікації, слід дати наукове визначення досліджуваного поняття. Під тер-

міном «державно-церковні відносини» прийнято розуміти комплекс взаємовідносин між конкретною державою і діючими на її території релігійними організаціями з історичної, політичної, дипломатичної, юридичної та економічної точок зору [14; 15, с.57]. На думку М.М. Фоміної, «модель державно-церковних відносин» – це система вибудовування і реалізації взаємних інтересів держави і церкви на певному історико-культурному відрізку часу [16, с.153].

Досить цікавим фундаментальним дослідженням стала робота І.І. Маслової, присвячена вивченню державно-церковних відносин в другій половині ХХ ст. Передусім вона прагне конкретизувати понятійний апарат дослідників у цій сфері та вважає некоректними терміни, які увійшли до загальнонавчальної та термінологічної лексики – «державно-церковні відносини», «державно-релігійні відносини», «релігійна політика держави» тощо – і вважає, що більш правильним вживанням цих виразів є «конфесійно-державні відносини», «віросповідна політика» [17; 6, с.173]. Однак у цьому дослідженні ми пропонуємо використовувати все ж таки не конфесійно-церковні відносини, а саме державно-церковні відносини.

На сьогодні існують різні типи моделей державно-церковних відносин, у яких проявляються окремі риси взаємодії між державою і церквою. З цього приводу С. Шутова зауважує, що тип моделі залежить від диференціації політичних і релігійних інститутів, від чисельності послідовників релігійного об'єднання, від національного складу держави, від ступеня організованості релігійних об'єднань, а також від цілей і завдань державного управління [18]. Так, наприклад, А. Ніколін розглядає три типи взаємовідносин держави і церкви. Перший передбачає, що державна влада привласнює собі функції церковної (що характерно для Великобританії); другий – підпорядкування держави інтересам церкви (Ватикан); третій тип відповідає союзу церкви і держави (Російська православна церква) [19, с.13–15]. Подібною до попередньої є класифі-

кація І.А. Куніцина, який також виділяє три типи взаємовідносин держави і церкви: універсальний, який передбачає рівні права між усіма конфесіями (це проявляється у США, Японії, Франції); моноконфесійний (у державі тільки одна релігія – Ватикан); диференційований (релігійні об'єднання мають різний статус у суспільстві). Наприклад, статус релігійного об'єднання може бути державним, коли церква звільнена від податків (англіканська церква у Великобританії); договірним, коли обсяг прав і обов'язків залежить від умов, які ставить держава (католицька церква в Італії та Іспанії); або традиційним, коли норми релігії закріплені в законодавстві (Православна церква в Болгарії) [20, с.94–99].

Існує також інша класифікація різноманітних форм взаємовідносин держави і релігійних об'єднань. У цьому аспекті В. Якунін провів досить цікавий аналіз проблеми релігії та церкви у 68 конституціях країн Європи, Азії, Північної та Південної Америки, який дозволив виявити наступну картину:

1. Відокремлення від держави – 13 (Азербайджан, Болгарія, Гондурас, Латвія, Македонія, Молдова, Португалія, Словенія, Туркменістан, Узбекистан, Україна, Хорватія, Югославія). При цьому в десяти країнах вживається формула «церква (релігійні організації) відокремлена від держави» (Болгарія, Гондурас, Латвія, Македонія, Португалія, Туркменістан, Узбекистан, Україна, Хорватія, Югославія), у двох конституціях – «релігія (або релігійні культу) відділена від держави» (Азербайджан, Молдавія) і в одній – «Держава і Церква відокремлені один від одного» (Словенія).

2. Повне замовчування – три випадки (Боснія і Герцеговина, Угорщина, Венесуела).

3. Панівна релігія – 1 (Греція).

4. Офіційна (державна) релігія – 7 (Великобританія, Данія, Коста-Ріка, Ліхтенштейн, Мальта, Монако, Норвегія).

5. Традиційна релігія – 5 (Андорра, Болгарія, Грузія, Індія, Литва).

6. Особлива підтримка однієї Церкви – 9 (Аргентина, Болівія, Гаїті, Іспанія, Італія, Кіпр, Колумбія, Македонія, Польща).

7. Заборона на офіційність або домінування будь-якої релігії – 13 (Албанія, Білорусія, Гватемала, Ірландія, Іспанія, Литва, Нікарагуа, Словаччина, США, Таджикистан, Україна, Естонія, Японія).

8. Декларування світського характеру держави – 2 (Туреччина, Франція).

Юридичне становище церковних організацій у конституціях країн світу можна відобразити наступним чином:

1) церква є юридичною особою або володіє правами юридичної особи – 6 випадків (Албанія, Андорра, Бразилія, Гватемала, Італія, Литва);

2) церква підпорядкована загальним законам держави (або загальному порядку) – 6 (Австрія, Андорра, Бразилія, Індія, Молдова, Хорватія);

3) відносини між державою і Церквою регулюються спеціальним законодавством – 6 (Албанія, Білорусія, Італія, Колумбія, Люксембург, Польща);

4) держава не втручається в діяльність релігійних об'єднань (або незалежність церковних організацій від держави) – 3 (Словаччина, Чехія, Узбекистан);

5) церковні організації у своїй діяльності користуються захистом і допомогою держави – 1 (Хорватія);

6) служителі всіх релігій перебувають під наглядом держави та несуть перед нею зобов'язання – 1 (Греція);

7) закріплено право Церкви тільки на рухомому і нерухомому власність – 7 (Австрія, Болівія, Індія, Ірландія, Кіпр, Ліхтенштейн, Польща);

8) вказівка, що власність церкви належить державі – 1 (Мексика).

При цьому слід зауважити, що тільки в Конституції Колумбії є спеціальний розділ «Релігія і відносини між церквою і державою» [21, с.9]

М.М. Фоміна у своїх дослідженнях дійшла висновку, який полягає в тому, що в умовах розвитку демократії і громадянського суспільства можна виділити принципові позиції, котрі сприяють формуванню нової моделі державно-церковних відносин, в основі якої лежить політика взаємодії держави і церкви. У першу чергу це зміцнення духовно-моральних засад членів громадянського суспільства та укріплення політичної стабільності за допомогою прийняття: з боку держави – заходів правового характеру із запобігання актам тероризму, насильства, конфронтації, а з боку церкви – різке засудження військових і насильницьких дій. Саме ці позиції на думку автора сприяють формуванню нової моделі державно-церковних відносин [16, с.159].

Як бачимо, автор акцентує увагу на тому, що як у минулому, так і сьогодні головною причиною боротьби, ворожості й розбрату між людьми різних національностей досить часто виступає релігійна нетерпимість. Цей чинник нерідко зараз дає про себе знати. На щастя, сьогодні церква в Україні має можливість здійснювати свою діяльність у нормальних суспільних умовах та повній відповідності до чинного законодавства і конституційних принципів. Слід також відмітити той факт, що православна, католицька, протестантська, або інші церкви, які повноцінно діють на території України, займають миротворчу позицію і сподіваємося, що вони й надалі, в міру своїх сил і можливостей, будуть використовувати свій вплив у благих цілях заради попередження і подолання внутрішньодержавних міжнаціональних чи інших міжгрупових конфліктів.

Як уже зазначалося, в умовах духовної кризи важливим є залучення всього населення до духовних і культурних цінностей традиційних релігійних конфесій, яка практично здійснюється в освітній практиці усіх цивілізованих держав. Історично склалося так, що духовно-моральним вихованням у вітчизняній системі освіти одвічно і спеціально займалася Православна церква. «Саме православна релігія завжди була своєрідною духов-

но-моральною опорою суспільства, за допомогою якої зберігалися й передавалися від покоління до покоління моральні норми і принципи, традиції, звичаї й обряди, національні святині» [22]. Однак релігія не завжди виступала фактором консолідації, її діяльність могла мати зовсім протилежний вектор. Як вказував Пол Р. Брас, у деяких випадках конфесійні відмінності використовувалися для розмежування між народами [23].

На думку Е.Ю. Жигульської, вітчизняна історія подає приклад грамотного підходу до принципу монотеїзму київським князем Володимиром Великим, який для об'єднання язичницького народу в одну націю з єдиною культурою і духом, для зміцнення держави хрестив Київську Русь у православ'я, тим самим відмовившись від пантеону численних язичницьких богів, віддавши перевагу одному Богові й одній релігії. Звичайно, сьогодні у всіх сучасних світських суспільствах і державах панують принципи свободи віросповідання, правової держави, громадянського суспільства, які на сучасному етапі є абсолютно правильними. Але на тому етапі історії потрібно було підготувати ґрунт для створення держави, а згодом укріпити і утримати її могутність, де ідея єдиної релігії та одного Бога була актуальна, обґрунтована і необхідна. Саме релігія, єдина віра в одного Бога ставала основою держави і духовною об'єднувальною силою суспільства. Є такий вислів, що любов – це погляд не один на одного, а в одному напрямку. Цей вислів як ніщо інше підходить до визначення об'єднання і згуртування народу, суспільства – коли народ дивиться на одного Бога, на одні традиції, живе однією культурою. Це приклад того, коли в основі лежить не економіка, а ідеологія. Таким чином, Церква виступає не тільки соціальним інститутом, у неї є більш важливе призначення, вона є невід'ємною частиною народу і національної культури і виступає інститутом національного єднання і духовного відродження. Сьогоднішнє становище сучасної церкви чимось нагадує стан церкви у старозавітному

суспільстві. Вона не гонима, не наділена владними повноваженнями, визнана державою і держава сьогодні теж потребує її підтримки. В умовах сьогодні Церква покликана не створювати, а духовно і морально укріплювати те, що вже є. Її роль є важливою у зміцненні духовного самопочуття суспільства. Адже духовно і морально здорове суспільство є запорукою здорової держави [24, с.5].

Безумовно, держава зберігає над церквою свою владу, яка відрізняється від церковної, наступним чином: визнання церкви як юридичної особи (при цьому держава визначає ступінь довіри тій або іншій церковній конфесії чи юрисдикції); держава має право нагляду за діями церкви, право втручання в її діяльність, якщо порушуються права людини, право припинення діяльності церкви на території держави. Водночас держава бере на себе зобов'язання щодо охорони церкви від нападок і образ, вирішення питань із земельними ділянками, майном, яке раніше належало церкві [16, с.158]. З іншого боку, в умовах сьогодні як держава, так і церква зацікавлені в релігійному посвяченні деяких політичних або суспільних заходів (наприклад, всенародні свята; церковна думка щодо ухвалення державних рішень). Це обумовлено тим, що суть церковної політики полягає в моральному вихованні членів суспільства (наприклад, цивільний шлюб сьогодні – обов'язковий акт, а релігійний підлягає свободі вибору; якщо перший освячений на рівні закону держави, то другий – законом моралі, даним «згори») [16, с.159]. Тому сьогодні, як і раніше, церква і держава шукають нові форми взаємодії, в основі яких лежать проблеми пошуку ідейних основ розвитку суспільства, етичного виховання і освіти, свободи особи [16, с.157].

Зважаючи на те, що більшість громадян України є православними, дуже важливим є враховувати права релігійних меншин, оскільки ідеологічне визнання переваги певної релігії в межах держави однозначно декларує фаворитизм певних груп відносно інших соціальних спільнот. Блискуче з цього приводу

висловився свого часу митрополит Антоній Сурожський у першу неділю Великого посту, зауваживши: «Ми сьогодні святкуємо день Торжества Православ'я над неправдою, над ерессю, над псевдовченнями. Але ми не святкуємо торжество православних над іншими людьми...» [25].

Підбиваючи підсумки цієї роботи, слід підкреслити, що теоретичні міркування стосовно будь-якої проблеми є безперспективними і даремними, якщо вони не ставлять перед собою вирішення конкретних практичних завдань з обов'язковим визначенням стратегічної мети та чіткої прогностичної направленості.

Провівши детальний аналіз викладеного матеріалу, у ході дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Безумовно, соціально-політичний та економічний розвиток будь-якої держави значною мірою залежить від того, наскільки суспільство об'єднане певною ідеологією. Вбачається, що ідеологія повинна бути результатом консолідації державних і церковних інтересів. Здавалося б, юридично церква відокремлена від держави, однак вона не відокремлена від суспільства, народу та культури. Для України, яка є багатонаціональною і поліконфесійною державою, Церква є чи не єдиною інституцією, яка намагається об'єднати та консолідувати суспільство, що власне і є передумовою формування нації. Більше того, вона є невід'ємною частиною національної культури і виступає соціальним інститутом національного єднання і духовного відродження нашого народу. Також у двох важливих соціальних інститутах простежується спільна об'єднувальна мета, яка полягає у взаємному служінні одне одному та людині в цілому. За таких умов головним обов'язком як держави, так і церкви є налагодження ефективної співпраці та взаємодії на засадах загальнолюдських цінностей. Держава і церква повинні шукати нові форми взаємодії, в основі яких лежать проблеми пошуку ідейних основ розвитку суспільства, етичного виховання, освіти та свободи особи.

2. Як свідчить практика, у кризові моменти світової історії людство зверталося до засобів ідеології та релігії, котрі здатні об'єднати навколо себе все суспільство, спрямувати його розвиток в єдине потужне інноваційне русло заради виконання конкретних завдань і досягнення спільних цілей. В умовах духовної кризи важливим є також залучення всього населення до духовних і культурних цінностей традиційних релігійних конфесій. Саме релігія, єдина віра в одного Бога ставала основою держави і духовною об'єднувальною силою суспільства. На наш погляд, важливим виміром духовності Українського народу повинна виступати християнська (православна) релігія як основа вітчизняної культури і гарант незмінності цінностей, які були закладені ще на зорі становлення християнства як віри і світогляду. Поряд з тим, історичний досвід свідчить, що на окремих етапах людської історії держава проводила чітку цілеспрямовану політику на ліквідацію релігії та церкви, витіснення релігії з життя населення України. Однак спроби фізичного знищення Церкви є безглуздими, оскільки справжня природа Церкви – духовна, і віра людей живе у їхніх серцях, що підтверджують і слова Євангелія «Царство Боже всередині нас».

3. У зв'язку з кризою загальнолюдських духовних цінностей спостерігається відсутність чіткої державної політики щодо врегулювання державно-церковних відносин, що в цілому призводить до стрімкого скорочення можливостей подальшого духовного розвитку суспільства, а особливо це стосується значної частини нової національно свідомої генерації підростаючого покоління. Суть церковної політики якраз і полягає в моральному вихованні членів суспільства. Враховуючи досить складну ситуацію, яка склалася стосовно зазначеної проблеми, для забезпечення подолання наслідків духовної кризи українського суспільства головним обов'язком держави є розроблення Концепції державно-церковних відносин України, що могла б виступати

окремою складовою державної ідеології, без якої, власне, і неможлива побудова ніяких суспільно значущих ідей, теорій, концепцій чи системних цінностей, здатних спрямувати подальший розвиток демократичної, соціальної та правової держави в Україні. Вказана Концепція повинна відображати закономірності розвитку українського суспільства, процес формування та розвитку духовності, національних цінностей, державної та суспільної свідомості з урахуванням змін і глобалізаційних викликів сучасного світу, які впливають на вибір поведінки людини з метою задоволення її багатогранних потреб та інтересів. Реалізація вказаної концепції допоможе забезпечити перехід до якісно нового типу «сервісних» відносин між державою, церквою та громадянином, що сприятиме більш повній та якісній реалізації інтелектуального, культурного, духовного і морального потенціалу кожної особистості й суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хисамутдинов М. Н. Проблема алкоголизации населения как угроза безопасности государства / М. Н. Хисамутдинов // Вестник ИЦБЖД (Научный центр безопасности жизнедеятельности детей, г. Казань). – 2012. – № 1. – С. 34–37.
2. Bell D. The End of Ideology: On the Exhaustion of Political in the Fifties. – Cambridge (Ma.) : Harvard University Press, 1988. – P. 400, 409.
3. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Сміт Ентоні Д. ; пер. з англ. П. Тарашука. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
4. Сергеев В. П. Особенности формирования государственно-церковных отношений в Уфимской епархии в период 1918–1959 гг. / В. П. Сергеев // Современная наука. – 2011. – № 1 (4). – С. 126–130.
5. Луначарский А. В. Об антирелигиозной пропаганде / А. В. Луначарский // Революция и церковь. Журнал Наркомата юстиции. – 1919. – № 1. – С. 14–15.

6. Если Бога не встретил на земле, то его не увидишь и в космосе [Электронный ресурс] // Вестник Замоскворечья. – 2011. – № 10. – Режим доступа: <http://www.zamos.ru/info/vz/year/2011/10/14125>.
7. Марченко А. Н. Государственно-церковные отношения в СРСР в трудах светских и церковных исследователей XX – начала XXI века / А. Н. Марченко // Вестник Челябинск. гос. ун-та. – 2008. – № 15. – С. 164–177.
8. Бердяев Н. А. Философия свободного духа : сб. / Н. А. Бердяев. – М. : Республика, 1994. – 480 с. – (Мыслители XX века).
9. Федирко О. П. Общественная организация «союз безбожников» / О. П. Федирко // Вестник Академии (Негосударственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Московск. акад. предпринимательства при Правительстве Москвы). – 2011. – № 3. – С. 119–122.
10. Бачинін В. А. Російська Православна Церква про права людини / В. А. Бачинін // Філософія права. – 2007. – № 4. – С. 13–18.
11. Ильин И. А. Основы христианской культуры / И. А. Ильин. – СПб. : Шпиль, 2004. – 330 с.
12. Тема 11. Государственно-церковные отношения // Основы религиоведения. Рабочая книга преподавателя и студента : учеб. пособие / А. В. Миронов, Ю. А. Бабинов. – М. : НОУ, 1998. – С. 200–218.
13. Полторацкий Н. Православие и современность / Н. Полторацкий // Электронная библиотека И. А. Ильина Основы христианской культуры (по благословию Преосвященного Марка, Епископа Берлинского и Германского). – Изд. Братства Преп. Иова Почаевского. – Мюнхен, 1990. – С. 3–26 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/09/ilin/chrculture/chrculture.pdf>.
14. Енгибарян Р. В. Сравнительное конституционное право: учеб. пособие для вузов / Р. В. Енгибарян. – Ростов н/Д. : Феникс, 2007. – 542 с.
15. Лагода Е. А. Конкордатная система как модель правового регулирования государственно-церковных отношений / Е. А. Лагода // Общество: политика, экономика, право. – 2010. – № 2. – С. 57–60.
16. Фомина М. Н. Государственно-церковные отношения в России через призму политических интересов / Марина Николаевна Фомина // Известия Иркутск. гос. ун-та. Серия: Политология. Религиоведение. – 2010. – № 1. – С. 151–160.
17. Маслова И. И. Эволюция вероисповедальной политики советского государства и деятельности Русской Православной Церкви: (1953–1991 гг.): дис ... доктора ист. наук / И. И. Маслова. – М., 2005.
18. Shutova S. Some aspects of the Church and the government correlation in Russia in the XX-th century [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rchgi.spb.ru/Pr/bchm00/shutova.ht>.
19. Николин А. Церковь и государство (история правовых взаимоотношений) / А. Николин. – М., 1997.
20. Kunitsin I. A. The religious community legal status in contemporary Russia: Features and actual problems: thesis... of Candidate of Juridical Science / I. A. Kunitsin. – М., 2000.
21. Якунин В. Государственная идеология и национальная идея: конституционно-ценностный подход / В. Якунин // Власть. – 2007. – № 3. – С. 3–12.
22. Пірен М. Утвердження духовних цінностей громадянського суспільства і релігійна соціалізація особистості / М. Пірен // Соціально психологія. – 2005. – № 6. – С. 31–41.
23. Брас П. Етнічні групи і формування етнічної ідентичності П. Брас // Націоналізм: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 2000. – С. 225–234.
24. Жигульская Е. Ю. Ветхий завет и образ идеального правителя / Е. Ю. Жигульская // Юридическая наука. – 2011. – № 2. – С. 3–6.
25. Торжество Православия – это не торжество православных над другими людьми [Электронный ресурс] / Митрополит Антоний Сурожский // Православие и мир. – 2013. – 24 марта. – Режим доступа: <http://www.pravmir.ru/>

Крицак І. В. Ідеологічні передумови формування державно-церковних відносин в умовах розбудови української державності / І. В. Крицак // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 515–524 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13kivrud.pdf>

Подано короткий огляд однієї з найбільш актуальних тем дослідження сучасної вітчизняної науки: державно-церковних відносин в Україні крізь призму ідеології з позицій змін, які відбуваються в суспільно-політичному і духовному житті нашої держави.

Крицак И.В. Идеологические предпосылки формирования государственно-церковных отношений в условиях построения украинской государственности

Дан краткий обзор одной из наиболее актуальных тем исследования современной отечественной науки: государственно-церковных отношений в Украине сквозь призму идеологии из позиций изменений, которые происходят в общественно-политической и духовной жизни нашего государства.

Kritsak I.V. Ideological Prerequisites of Forming State and Church Relations in the Conditions of Building Ukrainian Statehood

A brief review of one of the most urgent research topics of modern domestic science is presented: state and church relations in Ukraine through the prism of ideology and from a position of changes that occur in social, political and spiritual life of our country.

Форум права Форум